

УДК 811.161.2'373.7

Л. І. Яковенко,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри загального та слов'янського мовознавства

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,

Французький бульвар, 24 / 26, м. Одеса, 65058, Україна,

тел. : +38(048)776-04-42,

Jakovenko@list.ru

КАТЕГОРІЯ ПРОСТОРУ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

У статті з'ясовано сенс категорії простору як однієї з центральних категорій буття й прослідковано репрезентацію ключових лексем *простір*, *місце* в українській фразеології, встановлено їх семантичне навантаження у складі українських фразеологізмів. Простір в українській фразеології тісно пов'язаний з *місцем*, яке займає об'єкт у реальній дійсності, а також з *місцем* у соціальному та ментальному просторі.

Ключові слова: лексема, фразеологічна одиниця, лексичне значення, фразеологічне значення.

Простір як обов'язкова умова існування предметів є одним з ключових понять онтології. У сучасній славістиці дослідження категорії простору на рівні фразеологічних одиниць (далі – ФО) є популярним серед науковців. Зокрема, в українському мовознавстві Наталія Венжирович аналізує фразеологізми української мови на позначення простору й часу, з'ясовуючи, як у них відтворено ментальні особливості українців, їх звичаї, традиції, вірування [1]. Польські вчені Катажина Северт-Ковальковська та Ханна Стипа розглядають німецькі й польські фразеологічні єдності з назвами просторових категорій [11]; Анна Маєвська-Творек зосереджується на оцінці простору у сучасній польській фразеології [10]. Серед російських дослідників популярними є компаративні розвідки, присвячені концепту „простір” [5],

[8]. При такому розмаїтті аналізу залишається не цілком розкритою проблема співвіднесеності поняття *простір* як філософської категорії та її мовної реалізації у складі фразеологічних одиниць. Отже, **мета** дослідження – з'ясувати сенс категорії простору як однієї з центральних категорій буття й прослідкувати репрезентацію ключових лексем *простір*, *місце* в українській фразеології, встановити їх семантичне навантаження у складі українських фразеологізмів.

Сучасні вчені, вивчаючи концепт простору, звертаються до ідей В. М. Топорова, висловлених у його роботі початку 80-х років [9], де він стверджує, що існує два способи трактування поняття простору – за Ньютоном та за Лейбніцом, основна різниця між якими зводиться до того, що ньютонівське розуміння є абстрагованим від спостерігача, Лейбніцове ж, навпаки, позначене присутністю людини, визначається „порядком існування речей” [9, с. 228]. В сучасній когнітології сенсорне та геометричне сприйняття простору не розмежовуються, оскільки сучасна людина не може абстрагуватися від чуттєвих елементів його сприйняття, але – одночасно – й від геометричної концептуалізації простору.

Простір – це „атрибут існування”, оскільки все існує де-небудь: „Наявність / відсутність локальної характеристики предмета передбачає наявність / відсутність самого предмета” [2, с. 125]. В. Г. Гак поділяє просторові номінації на чотири концентрично розширювані кола: людина – дім – країна – світ, де людина виступає, за Протагором, „мірилом усіх речей”, тобто розглядаються її будова, здібності, рухи та дії, предмети, які вона створює. Дім вказує на замкнутий простір, який є найближчим стосовно людини (сюди належать такі номінації, як *поріг*, *вікно*, *стеля*, *двері* тощо); країна – це більш широкий простір перебування; світ – це максимальний простір, про який людина може мислити [9, с. 128]. Для нашого дослідження важливим є саме простір, „одухотворений” людиною, оскільки основною складовою фразеологічного значення є суб'єктивний, оцінний аспект.

ФО виконує не стільки номінативну, скільки оцінну функцію; час і простір передбачають певну межу, кінцевість, що притаманне, звичайно ж, людському сприйняттю, а не геометричному потрактуванню.

Слід також мати на увазі, що в сучасному мовознавстві застосовується підхід до фразеологізмів як до своєрідних текстів (див. [7], [6], [4] та ін.). Тому поняття простору в них дещо інше, ніж у мовній системі в цілому. Так, В. Н. Топоров для текстової сфери виділяє поняття міфопоетичного простору, яке найбільш різко протиставляється геометризованому та абстрактному простору сучасної науки [9, с. 229]. В міфопоетичних текстах дослідник виділяє основні елементи простору – його центр та шлях, зазначаючи, що в архаїчній моделі світу простір не протиставлений часу: „простір та час... невіддільні одне від одного, вони утворюють єдиний просторово-часовий континуум з нерозривним зв'язком його складових елементів” [9, с. 231]. Міфопоетичний простір визначається його наповненістю речами. Подібне твердження щодо визначеності простору речами, які його займають, знаходимо і в інших авторів. Наприклад, А. Я. Гуревич стосовно розуміння простору у середні віки та первинності концепту *місце* стверджує: „Простір у середні віки розумівся особливо – про це свідчить і те, що такого поняття, власне, і не існувало: *spatium* мало інший сенс – „протяжність”, „проміжок”, *lokus* позначало місце, яке займає певне тіло, а не абстрактний простір взагалі” [3, с. 19]. Не знаходимо цього поняття і в античності, зокрема, серед категорій Аристотеля, але у нього наявна категорія місця як „першого, що обіймає кожне тіло”, тобто це не межа предмета, а межа тіла, що обіймає цей предмет. Інакше кажучи, простір складається з місць, які займають тіла. Як відомо, повсякденне сприйняття простору також підсвідомо розуміє його як певне місце предметів та подій.

Отже, для уточнення поняття звернімося до словникових дефініцій лексем *простір* і *місце* за Словником української

мови в 11 томах (далі – СУМ). Простір **1.** тільки одн., філос. Одна з основних об'єктивних форм існування матерії, яка характеризується протяжністю і обсягом. **2.** Необмежена протяжність (в усіх вимірах, напрямках); тривимірна протяжність над землею. **3.** Вільний, великий обшир; просторінь. **4.** *перен.* Відсутність яких-небудь обмежень, перешкод у чомусь; воля [СУМ]. До першого, власне філософського, значення та до третього у СУМ не наведено жодного фразеологізму; другому відповідають два фразеологізми: ***дивитися у (в) простір*** „дивитися просто перед собою, без певної мети”; ***мертвий простір*** „простір, який не прострілюється фронтальним вогнем”. Останній приклад можна віднести до професійної лексики. Четверте значення, фактично синонім до слова *воля*, представлене двома ФО ***відкривати (відкрити) простір*** *для чого, чому* „давати можливість вільно розвиватися”; ***знаходити (знайти) простір*** „мати можливість виявитися якомога повніше”. Словник фразеологізмів української мови (далі – СФУМ) до слова *простір* подає лише одну фразеологічну одиницю ***ширяти у позамарному просторі***, яка є варіантом фразеологізму ***вита-ти (літати) в хмарах (в небесах, в емпіреях)*** „сприймати дійсність нереально, наївно” [СФУМ] і має яскраво виражений книжний характер.

По-іншому представлена у словниках лексема *місце*. Місце **1.** Простір земної поверхні, зайнятий або який може бути зайнятий ким-, чим-небудь. // чого, яке. Простір, пункт, де що-небудь розміщене, відбувається тощо. // Певний пункт, площа, признач. для кого-, чого-небудь. // Певна площа, спеціально влаштована для того, щоб на ній розміститися. **2.** *перев. мн.* Певна місцевість. **3.** тільки *мн.* Віддалені від центру, центральних організацій райони, організації, установи; периферія. **4.** Окрема ділянка, частина чого-небудь. **5.** Частина, уривок книжки, художнього, музичного твору і т. ін. **6.** Становище, яке займає хто-, що-небудь у суспільстві. **7.** Службова посада // Вакансія в учбовому закладі для

того, хто навчатиметься. 8. Окремий предмет, одиниця вантажу (паунок, чемодан, ящик і т. ін.) [СУМ]. Зі Словника української мови та Словника фразеологізмів української мови ми виокремили 53 фразеологічні одиниці з компонентом *місце*. Прослідкуємо, яким значенням вони відповідають. Як бачимо, перше значення слова *місце* є найбільш універсальним і цілком відповідає повсякденним просторовим уявленням. Його ілюструє найбільша кількість фразеологічних одиниць (СУМ подає 20), наприклад: ***топтатися (тупцювати, тупцюватися, тупцятися, товктися) на [одному] місці*** „не просуватися вперед, не мати жодних досягнень у якійсь справі; не розвиватися, не вдосконалюватися”; ***[і] місце застигло за ким, чим, по кому, чому*** „хтось безслідно зник, щось зникло”; ***душа (серце) не на місці чия (чیه), у кого і без додатка*** „хто-небудь перебуває в стані тривоги, занепокоєння, дуже хвилюється, переживає”.

Досить широко (8 одиниць) представлене шосте значення „становище, яке займає хто-, що-небудь у суспільстві”: ***посісти своє (якесь і т. ін.) місце в чому*** „досягти певного становища”; ***сидіти на своєму місці*** „відповідати знаннями, покликанням тощо тій справі, якою зайнятий”; ***місце під сонцем*** „певне становище в житті, в суспільстві і т. ін.” тощо. У СУМ це значення проілюстроване лише однією ФО, однак матеріал СФУМ дає більший набір одиниць такого типу.

У четвертому значенні „окрема ділянка, частина чого-небудь” *місце* виступає у чотирьох ФО і не співвідноситься з реальним фізичним простором. Найчастіше це предмет чиеїсь турботи, чиясь вада, найбільш слабка чи вразлива ділянка чого-небудь: ***болюче (живе і т. ін.) місце чیه, у кого і без додатка*** „те, що найбільше турбує когось, що є причиною чийх-небудь переживань, неприємностей і т. ін. ”; ***слабке (слабе, вразливе і т. ін.) місце чیه, кого, у кого і без додатка*** „чиясь вада, слабкість”; ***попасти / попадати в живе місце кому*** „дошкулити комусь словами або діями; вразити когось”; ***вузьке місце, перев. чого, в чому, на чому*** „найбільш слабка,

відстала ділянка в чомусь, що потребує зусиль, посиленої уваги і т. ін. ”. Сьоме значення „службова посада” може проілюструвати ФО *тепле місце, ірон.* „порівняно легка або вигідна робота”, хоча СУМ подає цю одиницю після першого значення. У значеннях 2, 3, 5, 8 аналізована лексема не виступає складником ФО.

Семантика ФО з компонентом *місце* є досить різноманітною, більшість з них можемо об’єднати у семантичні групи. Найчисельнішою є група „становище в житті, в суспільстві”, вона містить вісім одиниць, а значення компонента *місце* співвідноситься з шостим значенням лексеми *місце*, тобто можемо стверджувати, що одиниці цієї групи є фразеологічними єдностями. Крім вже наведених вище, додамо ще такі, як *знати своє місце* „поводитися, діяти згідно зі своїм становищем”, *на місці* „у чиємусь становищі”, *сидіти на своєму місці* „відповідати знаннями, покликанням тощо тій справі, якою зайнятий”, *порожнє (пусте) місце, зневажл.* „той, від кого мало користі в роботі, з ким не рахуються і т. ін.”, *посідати / посісти чільне (почесне і т. ін.) місце в чому* „бути важливим, передовим серед чогось і т. ін.; мати велике значення”.

Сім одиниць репрезентують значення „стан нерухомості”, який пов’язується зі знаходженням предмета, особи на одному місці: *з місця не рушити* „перебувати в стані нерухомості, оціпеніння”; [*як (мов, ніби і т. ін.) скам’яніти (скаменіти) [на місці]*] 1. „стати нерухомим, завмерти під впливом якогось сильного враження, переживання і т. ін.; заціпеніти”, 2. „зі сл. *сидіти, стояти і т. ін.* Без найменшого руху, нерухомо”; *прикипіти на місці (до місця)* „стати нерухомим; завмерти, остовпіти і т. ін.”; *ні з місця* 1. „нерухомий, переляканий і т. ін.”; 2. „щось лишається в тому ж стані, що й раніше; не посувається ніяк”. Сюди ж відносимо й фразеологізми, що мають значення відсутності розвитку, просування вперед певної особи чи справи. Це і друге значення останнього прикладу, а також одиниці *стояти (залишатися*

і т. ін.) *на [одному] місці* „не розвиватися, не йти вперед”, *топтатися (тупцювати, тупцюватися, тупцятися, товктися) на [одному] місці* „не просуватися вперед, не мати жодних досягнень у якійсь справі; не розвиватися, не вдосконалюватися”. Контрастною одиницею тут виступає фразеологізм *зрушити з місця що* „вплинути на щось, зробити що-небудь для здійснення якоїсь справи”.

Семантична група „зникнення, нищення” містить шість одиниць, у яких слово *місце* пов’язується з тим, що залишилося / залишиться чи не залишилося / не залишиться після зникнення чи знищеного об’єкта: [*і*] *місце застигло за ким-чим, по кому-чому*. „хтось безслідно зник, щось зникло”; *і мокрого місця не залишити (не лишити і т. ін.)* „вщент розгромити, знищити”; *мокре місце лишити від чого* „зруйнувати, знищити що-небудь дощенту”; *мокрого місця не залишиться (не лишиться, не зостанеться) від кого і без додатка* „хтось буде вщент розбитий, знищений”; *тільки тепле місце лишилося від кого-чого, жарт.* „хтось несподівано, безслідно зник, щось зникло”; [*тільки*] *мокре місце лишилося (залишилося і т. ін.)* 1. „від чого. Що-небудь зникло, перестало існувати”, 2. „від кого. Потерпів або загинув хто-небудь; перепало комусь”. У більшості випадків слово *місце* вживається поряд з епітетами *мокре, тепле*, які підсилюють експресивність висловлення й пов’язують досліджуваній компонент з перцептивним досвідом людини.

Компонент *місце* функціонує також у фразеологізмах семантичної групи „душевний стан” (п’ять одиниць). Більшість з них позначають переживання, занепокоєння, досаду: *місця [собі] не прибрати* „втратити душевну рівновагу, спокій, самовладання; переживати”; *не знаходити / не знайти [собі] місця* „бути дуже схвильованим, втрачати душевну рівновагу, самовладання, спокій”; *хоч на місці погибай* „уживається для вираження досади, незадоволення з приводу дуже важкого чи безвихідного становища”; *душа (серце) не на місці чия (чие), у кого і без додатка* „хто-небудь перебуває

в стані тривоги, занепокоєння, дуже хвилюється, переживає”. Тільки один фразеологізм цієї групи передає позитивне значення повернення душевної рівноваги: *душа стала на місце* чия „хто-небудь заспокоївся, перестав тривожитися, хвилюватися”. Як бачимо, в основному *місце* у цій групі пов’язується зі сталістю, спокоєм, рівновагою. Черговою за кількістю є група „слабка, вразлива, відстала ділянка”, що містить чотири фразеологізми. Її склад було наведено вище.

У наступній групі „виразнення, стабілізація” (три одиниці) *місце* також репрезентує повернення до попереднього, стабільного, стану речей: *розставляти / розставити по своїх місцях* „з’ясовувати, визначати суть чого-небудь, робити виразним щось”; *все стає на своє місце (на свої місця)* „обставини набувають визначеності або повертаються до попереднього вигляду”; *поставити на місце кого* „певними діями, зауваженнями дати можливість комусь опам’ятатися від зарозумілості, нескромності і т. ін.”. Логічним продовженням попередніх є група „тривалість”, яка теж налічує три одиниці: *насиджене місце* „будинок, квартира, місто і т. ін., де хтось живе протягом тривалого часу”; *на місці* „там, де постійно, звичайно перебуває, знаходиться або має бути хто-, що-небудь; там, де треба”; *нагрівати / нагріти (рідше зігріти) [собі] місце* „жити, працювати і т. ін. якийсь час на одному місці; приживатися десь”. Порівняймо протилежну за значенням, але таку, у якій компонент *місце* реалізує ідентичне значення, одиницю *місця собі зігріти не може, жарт.* „не затримується довго десь, на чомусь, у чомусь (про кого-небудь)”. *Місце* у наведених фразеологізмах репрезентує локальну характеристику проживання, перебування об’єкта, при цьому наявність у значенні часових характеристик ще раз підкреслює нерозривну єдність категорій простору й часу.

Наступні групи об’єднують лише по два фразеологізми і передають значення „наявність – відсутність”: *немає (не було, не буде) місця чому* „немає чого-небудь (про абстрактні поняття)” (СУМ); *мати місце* „бути, траплятися і т. ін.”;

„недоречність”: **не до місця** 1. „не годиться, не підходить що-небудь; недоречний”, 2. з дієсл. „недоречно”; **не місце** 1. кому „хто-небудь не повинен перебувати десь, серед когось, 2. для чого, чому „не годиться, не можна (говорити, робити щось, знаходитися десь і т. ін.)”; „побиття”: **місця живого нема (немає, не було і т. ін.) на кому, в чому** „хто-небудь весь побитий, поранений”; **не лишити (не оставити і т. ін.) живого місця на кому** „дуже побити кого-небудь”); „безпідставність”: **на рівному місці** „без якихось видимих причин; безпідставно”; **на порожньому (пустому, голому) місці, перев.** з дієсл. „не маючи бази, основи і т. ін. під собою; з нічого”); „окрема ділянка”: **м’яке (заднє) місце, вульг.** „частина тіла, якою сідають на що-небудь”; **лобне місце** а) (іст.) „поміст, підвищення на площі, з якого в старовину оголошувались царські укази і де проводилися публічні страти”, б) „природне підвищення в якому-небудь пункті, що є його центром” (СУМ).

Інші ФО не утворюють семантичних груп. Вони узагальнено передають значення *раптовості* (з **місця в кар’єр** „не роздумуючи, не готуючись; відразу ж, негайно”), *важливості* (**ставити на перше місце (на перший план) що** „надавати чому-небудь особливо важливого значення, вважати щось основним”), *легкої роботи* (**тепле місце, ірон.** „порівняно легка або вигідна робота”), *плаксивості* (**очі на мокрому місці у кого** „хтось плаксивий, часто плаче”) тощо.

Таким чином, здійснений аналіз дозволяє дійти наступних висновків. Лексема *простір* виступає у незначній кількості ФО, які не співвідносяться з її основним значенням. Поняття простору в українській фразеології має певну межу, кінцевість, пов’язану з обмеженням чуттєвого сприйняття людини. Простір визначається наповненістю речами, тобто тісно пов’язаний з *місцем*, яке займає об’єкт у реальній дійсності, а також з *місцем* у соціальному та ментальному просторі. Викладене вище дає підставу розглядати лексеми *місце* як основний репрезентант категорії простору в

складі ФО. Більшість одиниць співвідноситься з основним значенням лексеми *місце* „простір земної поверхні, зайнятий або який може бути зайнятий ким-, чим-небудь”, значна кількість матеріалу відповідає значенню „становище, яке займає хто-, що-небудь у суспільстві”.

Можливість об’єднання фразеологізмів з компонентом *місце* в окремі семантичні групи свідчить про наявність типових сем, які ця лексема здатна реалізувати у складі ФО. Це значення, пов’язані зі становищем у суспільстві; зі знаходженням предмета, особи на одному місці; з тим, що залишилося / залишиться чи не залишилося / не залишиться після зникнення чи знищеного об’єкта; зі сталістю, спокоєм, рівновагою; зі слабкою, вразливою, відсталою ділянкою певного об’єкта; з попереднім, стабільним станом речей; з локальною характеристикою перебування, проживання об’єкта тощо. Порівняння зі словниковою дефініцією цієї лексеми засвідчує, що у складі ФО вона реалізує більший набір значень, які можуть відповідати лексичним значенням багатозначного слова (наприклад, „окрема ділянка, частина чого-небудь”, „становище, яке займає хто-, що-небудь у суспільстві”, „службова посада”), але не бути їм ідентичними, оскільки містять певні конотації. В багатьох випадках різниця між словниковою дефініцією лексеми *місце* і семою, яку вона реалізує у складі фразеологічного значення, полягає у звуженні семантичного обсягу (наприклад, знаходження предмета, особи на *одному* місці; *легка* службова посада; локальна характеристика *проживання* об’єкта). Як у лексичному значенні, так і у фразеологічному, поняття *місця* зміщується з простору фізичного до простору соціального: показовим є те, що за кількістю одиниць семантична група „становище в житті, в суспільстві” є найбільшою в досліджуваному матеріалі. Цілком нового значення компонент *місце* набуває у складі фразеологізмів семантичних груп „душевний стан” та „увиразнення, стабілізація”, де він пов’язується зі сталістю, спокоєм, рівновагою.

Наступним кроком у дослідженні репрезентації простору в українській фразеології може бути аналіз ФО з компонентами на позначення напрямку, метричних характеристик, а також порівняння українського фразеологічного матеріалу з матеріалом споріднених чи неспоріднених мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Венжинович Н. Простір і час в українській фразеології: лінгвокультурологічний аспект / Н. Венжинович // *Prostor in čas v frazeologiji: Kolektivna monografija / uredile E. Kržišnik, N. Jakop, M. J. Tomazin.* – 1. izd. – Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2016. – S. 423–428.

2. Гак В. Г. Пространство вне пространства / В. Г. Гак // *Логический анализ языка. Языки пространств* : [сб. статей / отв. ред. Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина]. – М. : Школа „Языки русской культуры”, 2000. – С. 127–134.

3. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры / А. Я. Гуревич. – М. : Искусство, 1984. – 350 с.

4. Луценко Н. А. Об этимологическом аспекте фразеологии / Н. А. Луценко // *В пространстве филологии : К 70-летию со дня рождения д-ра филол. наук Е. С. Отина.* – Донецк : Юго-восток, 2002. – С. 259–270.

5. Осыка М. В. Способы вербализации концепта „пространство” (на материале русской и французской топонимической фразеологии) / М. В. Осыка // *Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. Языковая реальность познания.* – Вып. № 3 (7) / 2009. – С. 129–134.

6. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты в сознании и дискурсе / Г. Г. Слышкин. – М. : Academia, 2000. – 128 с.

7. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический, лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1996. – 288 с.

8. Титова М. П. Концепт „Пространство” и его отражение во фразеологии национальных языков / М. П. Титова // *Вестник Забайкальского государственного университета. „Филологические науки”.* – Вып. № 10 / 2010. – С. 45–50.

9. Топоров В. Н. Пространство и текст / В. Н. Топоров // Текст: семантика и структура. – М. : Наука, 1983. – С. 227–284.

10. Majewska-Tworek A. Wartościowanie przestrzeni we współczesnej frazeologii polskiej /A. Majewska-Tworek // Przestrzeń w języku i w kulturze : problemy teoretyczne : interpretacje tekstów religijnych / red. J. Adamowski. – t. 21. – Lublin : Instytut Filologii Polskiej UMCS , 2005. – S. 181–188.

11. Siewert-Kowalkowska K. Przestrzeń we frazeologii. Niemieckie i polskie związki frazeologiczne z nazwami kategorii przestrzennych / K. Siewert-Kowalkowska, H. Stupa. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukw.edu.pl/strona/konferencje/konferencje/23757/konferencjaprzestrzenwlturze>

СУМ – Словник української мови : в 11 томах / [за ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 1–11. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua>

СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / Укл. В. М. Білоноженко та ін. НАН України, Інститут української мови, Український мовно-інформаційний фонд. – К., 2003. – (Словники України) – Електронний варіант.

REFERENCES

1. Venzhinovich N. Prostir i chas v ukrains'kij frazeologii: lingvokul'turologichnij aspekt / N. Venzhinovich // Prostor in čas v frazeologii: Kolektivna monografija / uredile E. Kržišnik, N. Jakop, M. J. Tomazin. – 1. izd. – Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2016. – P. 423–428.

2. Gak V. G. Prostranstvo vne prostranstva / V. G. Gak // Logicheskij analiz jazyka. Jazyki prostranstv : [zb. statej / otv. red. N. D. Arutjunova, I. B. Levontina]. – М. : Shkola „Jazyki russoj kul'tury”, 2000. – P. 127–134.

3. Gurevich A. Ja. Kategorii srednevekovoj kul'tury / A. Ja. Gurevich. – М. : Iskustvo, 1984. – 350 p.

4. Lucenko N. A. Ob jetimologicheskome aspekte frazeologii / N. A. Lucenko // V prostranstve filologii : K 70-letiju so dnja rozhdenija d-ra filol. nauk E. S. Otina. – Doneck : Jugo-vostok, 2002. – P. 259–270.

5. Osyka M. V. Sposoby verbalizacii koncepta „prostranstvo” (na materiale russoj i francuzskoj toponimicheskoi frazeologii) / M. V. Osyka //

Vestnik Irkutskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta. Jazykovaja real'nost' poznanija. – Vyp. № 3 (7) / 2009. – P. 129–134.

6. Slovník ukrains'koi movi : v 11 tomah / [za red. I. K. Bilodida]. – K. : Nauk. dumka, 1970 – 1980. – T. 1–11. – [Electron resource]. – Access mode: <http://sum.in.ua>

7. Slovník frazeologizmiv ukrains'koi movi / Ukl. V. M. Bilonozhenko ta in. NAN Ukraïni, Institut ukrains'koï movi, Ukrains'kij movno-informacijnij fond. – K., 2003. – (Slovníki Ukraini) – Elektronnij variant.

8. Slyshkin G. G. Ot teksta k simvolu: lingvokul'turnye koncepty v soznanii i diskurse / G. G. Slyshkin. – M. : Academia, 2000. – 128 p.

9. Telija V. N. Russkaja frazeologija. Semanticheskij, pragmaticheskij, lingvokul'turologicheskij aspekty / V. N. Telija. – M. : Nauka, 1996. – 288 p.

10. Titova M. P. Koncept „Prostranstvo” i ego otrazhenie vo frazeologii nacional'nyh jazykov / M. P. Titova // Vestnik Zabajkal'skogo gosudarstvennogo universiteta. Filologicheskie nauki. – Vyp. № 10 / 2010. – P. 45–50.

11. Toporov V. N. Prostranstvo i tekst / V. N. Toporov // Tekst: semantika i struktura. – M. : Nauka, 1983. – P. 227–284.

12. Majewska-Tworek A. Wartościowanie przestrzeni we współczesnej frazeologii polskiej / A. Majewska-Tworek // Przestrzeń w języku i w kulturze : problemy teoretyczne : interpretacje tekstów religijnych / red. J. Adamowski. – t. 21. – Lublin : Instytut Filologii Polskiej UMCS , 2005. – S. 181–188.

13. Siewert-Kowalkowska K. Przestrzeń we frazeologii. Niemieckie i polskie związki frazeologiczne z nazwami kategorii przestrzennych / K. Siewert-Kowalkowska, H. Stypa. – [Electron resource]. – Access mode: <http://www.ukw.edu.pl/strona/konferencje/konferencje/23757/konferencjaprzestrzenwlturze>

SUM – Slovník ukrains'koi movi : v 11 tomah / [za red. I. K. Bilodida]. – K. : Nauk. dumka, 1970 – 1980. – T. 1–11. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://sum.in.ua>

SFUM – Slovník frazeologizmiv ukrains'koi movi / Ukl. V. M. Bilonozhenko ta in. NAN Ukraini, Institut ukrains'koï movi, Ukrains'kij movno-informacijnij fond. – K., 2003. – (Slovníki Ukraini) – Elektronnij variant.

Л. И. Яковенко

КАТЕГОРИЯ ПРОСТРАНСТВА В КОНТЕКСТЕ УКРАИНСКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ

В статье определено значение категории пространства как одной из центральных категорий бытия и прослежена репрезентация ключевых лексем *простір* „пространство”, *місце* „место” в украинской фразеологии, определена их семантическая нагрузка в составе украинских фразеологизмов. *Пространство* в украинской фразеологии тесно связано с *местом*, которое занимает объект в реальной действительности, а также с *местом* в социальном и ментальном пространстве.

Ключевые слова: лексема, фразеологическая единица, лексическое значение, фразеологическое значение.

L. I. Yakovenko,

Candidate of Philology,

Associate Professor of General and Slavic Linguistics Department,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

24 / 26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,

tel. : +38(048) 776-04-42,

Jakovenko@list.ru

THE CATEGORY OF SPACE IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN PHRASEOLOGY

The subject of this research is representation of the category of space in the Ukrainian phraseology. The purpose is to determine the meaning of the category of space as one of the central categories of being and to trace the representation of the key lexical items *space*, *place* in the Ukrainian phraseological units.

Methodology: descriptive methods, the method of the component analysis are used in the article to reach the goal. *Finding:* the lexical item *space* is present in a big number of the Ukrainian phraseological units. The category of space in the Ukrainian phraseology is defined by the completeness of subjects and is closely connected with the place that this object occupies in the real, social or mental space. *Practical value:* the results can be

used for teaching the Ukrainian phraseology, as well as for compiling a Ukrainian phraseological dictionary. *Results*: A significant amount of the phraseological units that contain the component *place*, can be combined in semantical groups, in which this lexical unit implements typical semes (social status; position of the object in the same place; with what has left / has not left after the destruction of this object; with constancy, peace, balance; with a weak, backward part of the particular object, with previous secure object position and so on).

Key words: lexical units, phraseological units, lexical meaning, phraseological meaning.

Надійшла до редакції 07.08.2016 р.